

MAGYAR ÁSATÁS EGY KÖZÉP-ITÁLIAI CSÁSZÁRKORI VILLÁBAN

53

Közép-Itáliában, az Appenninek hegylánc egyik észak–déli irányú völgyében, San Potitóban magyar régészként 1983 és 2009 között tártunk fel egy nagyobb méretű római villát. Feltárásainkat a helyi önkormányzat is támogatta, de arra is sor került, hogy az ásatásokat lelkesen pártoló helyi plébános lutrit szervezett a munka támogatására. Mi is vettünk szelvényt, ugyanakkor drukkoltunk, hogy ne nyerjük meg a főnyereményt, ami egy élő bárány volt, mert ennek repülőgépen történő hazaszállítása nem lett volna könnyű.

San Potito helye és környéke

A területen korábban csak belga régészek folytattak ásatásokat az egyik legkorábbi itáliai *colonia*, a Kr. e. 303-ban alapított Alba Fucens központjában. Ásatásaink során egy 2 hektár alapterületű, négyperiódusú római villát és annak egyes helyiségeiből a középkorban kialakított templomot és a hozzá tartozó temetőt tártunk fel. Lényegében ez volt az első magyar ásatás Itáliában, ha eltekintünk attól a kutatástól, amelyet Garibaldi magyar légiójának egyik tisztje folytatott még 1860-ban.

Az Adria szintje felett 1053 méter magasan fekvő völgybe épített kb. 200×100 méter alapterületű villa déli része az erózió és a mezőgazdasági művelés következtében olyan mértékben pusztult el, hogy kiterjedését is csak a nyomokban megmaradt alapfalak alapján határozhattuk meg. A villagazdaság helyiségei három nagy udvar köré épültek. A két északi udvar körül sorakozó, egy korábbi épületet is magába foglaló helyiségek nagyjából egyidősek. A déli traktust építették a legkésőbb a villához, amelynek összesen 60 helyiségét tártuk fel. Az egyes építési korszakok falazási technikája különböző volt. Az első periódusban a villa kőből épült, csak elnagyoltan faragott kővekből kialakított falakkal. A legkorábbi épület déli részén egy apszisos [félkörös, fülke alakú résszel ellátott – a szerk.] helyiséget tártunk fel. Az első villának az egyik leghangsúlyosabb

Kőből épült fal az első periódusból

Apszis (opus reticulatum technikával) és környéke az első villaperiódusból

Apszis

építészeti eleme egy kelet felé néző exedra [félkör alaprajzú, többnyire negyedgömb kupolával fedett bővítmény – a szerk.] volt, amelyet a következő periódusban le is zártak. Az exedrától délre fürdőhöz tartozó helyiségek sorakoztak. Mind az exedra, mind az apszisos helyiség olyan méretű, amelyhez más, kiszolgáló épületrészeknek kellett volna tartoznia; ilyenek azonban nem kerültek elő. Ez azt jelenti, hogy itt az építkezést nem fejezték be, valószínűleg földrengés miatt szakadt félbe.

Az első építkezést követte a legnagyobb mértékű átalakítás, amelynek során a két északi udvar köré rendezett helyiségek sorát építették. A villa tengelyét 90 fokkal elfordították. Az északi udvar közepén, ugyanebben a főtengelyben mély víztározó medencét építettek. Az északi udvart osztatlan folyosó vette körül, tőle keletre és nyugatra sorakoztak – csaknem tökéletes szimmetriát mutatva – az egyes helyiségek és kisebb folyosók. Csak a délnyugati sarokban épített nagyobb fürdőszárny bontotta meg az építészeti egységet kiugró tömbjével.

A második periódus építkezései során a téglá használata általánossá vált. Az északi részt a későbbiekben a hegyekből lezúduló víz vastag agyagréteggel és kőgörgeteggel borította be, ennek köszönhetően a falak itt jobb állapotban maradtak meg. Ennek vastagsága dél felé csökkent, míg a déli részt a villára épített középkori templom falai védték meg. Elpusztult viszont az északi udvar nyugati szárnya. Míg az északi rész a legutóbbi időkig legelő volt, a déli részt intenzíven művelték. A villának ezt a részét a szántás tönkretette, így padlószintet

itt sehol sem találtunk. A középső udvartól nyugatra fekvő helyiségek feltehetően ipari célokat szolgálhattak. Az itt feltárt csatorna egy talán gyapjúmosóként használt kád vizét vezethette el, míg az udvar feltöltésében a salak és az amorf üvegolvadékok helyi üveggyártásra utaltak. A keleti részen a korai villához 8,5 m átmérőjű kör alakú helyiséget építettek, amelyet a fürdőépítészetből jól ismert szaunával azonosíthatunk.

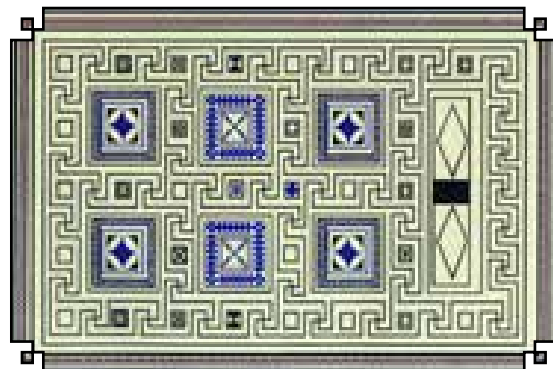
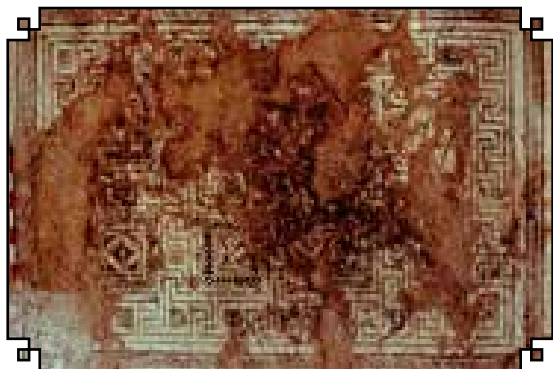
A következő periódusban a keleti szárnyat kibővítették, hogy átvehesse a nagyrészt tönkrement nyugati szárny egyes funkcióit. Bejáratok áthelyezésére, elfalazására, padlók javítására, szintemelésére került sor ebben az időszakban.

Az épületegyüttes déli szárnyából, amelyet a villa utolsó periódusában emeltek, csak a keleti oldalon tudunk feltárni egy helyiségsort. A legtöbb kerámia, amfora a déli részen került elő, így arra gondolhatunk, hogy a raktárak, gazdasági rendeltetésű helyiségek, személyzeti szállások itt lehettek.

Bár a korai villát is igényes kivitelűre tervezték, az épületegyüttes mégis a II. periódusban nyerte el luxusjellegét. Az északi szárny 13 helyiségében volt mozaikpadló; közülük a legigényesebb kivitelű az V. helyiségben volt, amely a Dionüszosz-kultusz ikonográfiai elemeit sorakoztatta fel; emblémájában egy kentaurral. Az egész ásatási területen fellelhető kék, üvegpaszta mozaik kockák nagy száma arra enged következtetni, hogy többségük falmozaikhoz tartozhatott. Kék üvegpaszta tömböket az északi udvar déli részén is találtunk; ezekből vághatták helyben a mozaikkockákat.

Mozaikpadló emblémája a lakóudvar keleti helyiségsorából

A II. helyiség geometrikus mozaikja és annak rekonstrukciós rajza

55

A villa lakórészén és a középső udvar körüli helyiségekben sok helyen találtunk falfestménytöredékeket. Eredeti helyzetben általában csak a legkésőbbi periódusok falfestményei maradtak meg. Ezek közé tartozik az egyik helyiség elfalazott bejáratánál talált, hattyút ábrázoló részlet is. A min-tás falfestmények legnagyobb része az épületen kívüli törmeléklerak-tan került elő. Ebbe a II. és III. építési periódus különböző technikával készített falfestményeit hordták ki. Egy részük geometrikus mintájú, esetleg építészeti elemek stilizált változatait mutatják. A másik csoport florális elemekből, girlandokból, füzérek-ből áll, míg a harmadik csoportba figurális ábrázolású töredékeket sorolhatunk; ezeken állatok vagy istenek láthatók. A falfestmények alapszíne fekete, sárga, kék vagy pompeji vörös.

Az ott talált érmék alapján is a Kr. u. 20–40 közötti években épülhetett a villa, tulajdonosa egy Alba Fucens helyi arisztokráciájához tartozó személy lehetett. A Flavius-korra tehető egy olyan tulajdonosváltás, amely az eredeti építési koncepciót teljesen megváltoztatta, az épület fő tengelyét 90 fokkal elfordította, és a villaegyüttest méretben is lényegesen megnövelte. Az 1. század végére tehető egy nagyszabású átépítés, amelynek során luxusigényeket is kielégítő villaépület készült mozaikkal, falfestményekkel, márványburkolatokkal. Ez az átépítés feltehetően a császári birtokok közeli terjeszkedésével hozható kapcsolatba. A változásra engednek következtetni a távoli területekről importált áru-faj-

A humanisták óta folyamatosan él egy hagyomány, amely szerint San Potitóban volt Lucius Verus császár villája, aki szembaját gyógyította itt. Ha a császár személyéhez kötődő hagyományról lehámozzuk a legendás elemeket, azt tudjuk meg, hogy a villa, illetve a hozzá tartozó birtok császári kézbe került. Nincs kizárva, hogy a többi 1. századi épület esetleg egy nagyobb mérvű birtokkoncentráció során hagyhatták el.

ták: atlanti halkészítmények, kisázsiai és észak-afrikai kerámia, rodoszi bor, Itálián kívüli márványok is.

Az Antoninusok korában újabb földrengés miatt a villa ismét újjáépítésre szorult. A leginkább sérült részeket felhagyhatták, más részüket átépítették. A villa legkésőbbi, déli szárnyát egy 195-ben vert Septimius Severus-érem alapján keltezhetjük. Ez a szárny gazdasági rendeltetésű építményeket foglalt magába.

Hattyút ábrázoló freskótöredék a lakó udvar keleti helységről

Festett vakolattöredékek

Az épület a 3. század utolsó negyedében tűzvész következtében pusztult el véglegesen. Újjá sohasem épült; a 4. században már csak alkalmanként laktak a villa romjai között.

A villa gazdasági bázisa a legelőváltásos állattenyésztés lehetett. A villa égsrétegében és a vízvezető csatornában talált magleletek lencse, számoca és dió termesztésére engednek következtetni. Bár gabonaféle, sőt szőlőmag is megtalálható a botanikai leletanyagban; ezek feltehetően Itália más területeiről kerülhettek a több mint 1000 méter magasan fekvő villa lakóihoz. A mezőgazdasági termékek tehát javarészt Itália más területeiről vagy távoli provinciákból jutottak a villa lakóihoz. Nem véletlen, hogy ásatásaink során egyetlen mezőgazdasági eszköz sem került elő, és nagyon csekély a nagy méretű tárolóedények vagy az őrlőkövek száma is. Kiterjedt állattenyésztésre utalnak ugyanakkor az állatsontok; ezek alapján marha- és sertésenyésztésre következtethetünk. Az épületegyüttesen belül viszont istálló, ól vagy állattartással kapcsolatba hozható eszköz (kolomp, béklyó stb.) nem került elő.

A legenda szerint az itt tartózkodó Lucius Verus (161–169) három keresztény mártírt végeztetett ki San Potitóban; a terület ezért kapta a Piano dei Santi nevet. A marsusi püspök éppen a le-

A villagazdaságok felhagyása általános jelenségnek tekinthető Itáliában a 3. században. Az exportlehetőségek beszűkülése és a mezőgazdaságot sújtó válság miatt több területen kimutatható a birtokközpontok számának drasztikus csökkenése. Valószínűleg a San Potitó-i villához tartozó birtok sem lehetett többé rentábilis.

genda valóságtartalmát akarta ellenőrizni, amikor „ásatást” rendelt el már a 18. század közepén a területen, amelyet magyar régészek folytattak egészen a közelmúltig egy sikeres ásatás keretei között.

A villa középső részén, egy korábbi fürdőépítmény helyén, annak alapfalait felhasználva, csak több mint 500 év múlva épült fel egy kb. 19×13 méteres alapterületű templom, kis félkör alakú apszissal, amely feltehetően a betelepülő, romanizált longobárd lakosság településéhez tartozhatott. Egy 1074-es forrás még egyúttal említi a vár és a korábbi villa területén épült templomot. A völgyben épült templom körül létesült temetőnek mintegy 60 sírját tártuk fel, ezenkívül az osszarium [csontház, emberi csontok gyűjtőhelye – a szerk.] még megszámlálhatatlan csontot rejtett. A temető a 9. századtól legalább a 13. századig használatban lehetett. A sírok sokszor a villa falai felett kerültek elő, azok nagy részét tehát már kiszedhették, így a középkorban már nem láthaták. Leletek alapján még 14–15. századi megtelepedéssel is számolhatunk a területen. A villa köveit a tőle aránylag messze lévő vár építésére is felhasználták.

Olaj (zöld), bor (bordó) és garum (barna) legjelentősebb importhelyei a Római Birodalom területén